

شهروند الکترونیک

دکتر کوروش فتحی : استاد دانشگاه شهید بهشتی
شهلا ذهبیون : دانشجوی دکتری علوم تربیتی
shahla_zahabioun@yahoo.com

چکیده

قرن بیست و یکم قرن دانایی است. به عبارت دیگر قرن تغییر از جامعه صنعتی به جامعه اطلاعاتی است. با گسترش منابع دیجیتال، نوع جدیدی از شهرها به نام شهرهای الکترونیک یا مجازی در حال ظهور هستند، لذا امروزه پیشرفت جوامع به سمت دنیای الکترونیک می‌باشد و در چشم انداز بیست ساله کشور نیز اکثر امور حول محور توسعه دولت الکترونیک جریان دارد. از این رو توجه به توسعه الکترونیک و شهروند الکترونیک مقوله ای مهم به شمار آمده و نیازمند تلاش همه جانبه دولت و شهروندان می‌باشد. با توسعه دولت الکترونیک و تربیت شهروند الکترونیک و شهروند الکترونیک از هزینه‌ها، اتلاف انرژی‌ها و فرصت‌ها می‌توان جلوگیری نموده و آنها را در مسیر های دیگر توسعه کشور هدایت نمود. شهروند الکترونیک فردی است که توانایی استفاده از خدمات آنلاین دولت‌ها را در حد مطلوب داشته باشد و علاوه بر یادگیری نحوه استفاده از فناوری های اطلاعات و ارتباطات، با هنجارهای رفتاری آن نیز آشنا شود. تربیت شهروندانی با ویژگی‌های متناسب با عصر دیجیتال در درجه اول به عهده نظام آموزشی کشورها می‌باشد. به عبارت دیگر چالش آموزش و پرورش در هزاره سوم «سیاست تغییر و تبدیل» است. این به معنای آن است که نظام آموزشی باید با شناخت الزامات، مقتضیات و شرایط جدید جهانی قادر به تربیت شهروند الکترونیک باشد. با توجه به جدید بودن مقوله شهروند الکترونیک، این مقاله به بررسی مفاهیم شهروندی و حقوق شهروندی، شهروند الکترونیک، نقش دولت و نظام آموزشی در تربیت شهروند الکترونیک و همچنین به بررسی مفهوم شهروند الکترونیک در برخی از کشورهای دیگر می‌پردازد. روش تحقیق در این مطالعه، کتابخانه ای بوده و ابزار جمع آوری اطلاعات کتب، مقالات و مجلات فارسی ولاتین می‌باشد.

واژه های کلیدی : شهروندی، شهروند آینده، شهروند الکترونیک، آموزش و پرورش، برنامه درسی

مقدمه

فناوری های نوین اطلاعاتی و ارتباطی چهره سنتی جوامع را دگرگون ساخته است. عصر

کنونی «عصر اطلاعات» است که اساس ایجاد آن بر پایه اطلاعات و مؤلفه اصلی آن «دانش» است. هر روز تعداد زیادی از مردم به شبکه های جهانی متصل و اطلاعات مورد نیاز خود را ظرف کمتر از چند ثانیه به دست می‌آورند. امروزه دستیابی به اطلاعات به عنوان ابزار قدرت و برتری، تمام توجه دولت‌ها را به خود معطوف داشته است و برتری نظامی جای خود را به برتری اطلاعاتی داده است. از این رو توجه به توسعه الکترونیک و تربیت شهروند الکترونیک مقوله ای مهم به شمار می‌آید و نیازمند توجه و تلاش همه جانبه از سوی دولت‌ها و شهروندان می‌باشد. با توجه به این که در چشم انداز بیست ساله کشور نیز اکثر امور حول محور انفورماتیک و توسعه دولت الکترونیک است، با توسعه دولت الکترونیک و شهروند الکترونیک از بسیاری از هزینه‌ها و اتلاف منابع می‌توان جلوگیری نموده و آنها را در مسیر های دیگر توسعه کشور هدایت نمود.

قبل از پرداختن به مقوله شهروند الکترونیک، آشنایی با مفاهیمی چون شهروندی، حقوق شهروندی و آموزش شهروندی ضروری به نظر می‌رسد.

شهروندی^۱ و حقوق شهروندی^۲

شهروندی زاییده زیستن در دنیای معاصر است که با تأکیداتی تازه در تلاش است با ایجاد تفاهم در زندگی اجتماعی راه پیشرفت و ارتقای جامعه را هموار سازد. شهروندی نوعی اجتماعی شدن و آمادگی برای زندگی در جامعه محلی، ملی و جهانی (دامون^۳، ۲۰۰۱) و جابه‌جایی و تحرک جامعه در پرداختن و درگیر شدن در برنامه‌ریزی استفاده از تکنولوژی به منظور تسهیل مشارکت در یک جامعه دموکراتیک است (انمارک^۴، ۲۰۰۶). و در رشته علوم اجتماعی برای اولین بار به منظور وحدت افراد جامعه و تزریق روح جمعی، مفهوم شهروندی مطرح شد و تلاش گردید با کمک علوم سیاسی و نظام مردم سالاری، این مفهوم توسعه یابد؛ سپس در نظام تعلیم و تربیت توسعه یافت و در برنامه‌های درسی به آن توجه ویژه مبذول گردید (فتحی و واحد چوکده، ۱۳۸۵).

مفهوم شهروندی ترکیبی از چند عنصر کلیدی است (لاوسن و اسکات^۵، ۲۰۰۲) که عبارتند از :

- مشارکت در امور اجتماعی
- اعتقاد به این که شهروند کسی است که هم تأثیرگذار و تعیین کننده است و هم تأثیرپذیر و تحت حکومت
- متضمن داشتن احساس هویت
- پذیرش ارزش‌های اجتماعی
- داشتن حقوق و مسئولیت

حقوق شهروندی به لحاظ تاریخی در سه مرحله شکل گرفته است. توماس مارشال^۶ جامعه شناس انگلیسی معتقد است: "در واقع شهروندی مدرن در کشورهای پیشرفته صنعتی طی مراحل مختلف روند مردم سالاری در این جوامع در طول سه قرن اخیر رخ داده است. در قرن هیجدهم حقوق مدنی اساسی ترین خواست شهروندی در این جوامع بود که به موجب آن، شهروندی ملی یعنی حقوق برابر شهروندان در برابر قانون، آزادی بیان و ابراز عقیده و آزادی تشکیل اجتماعات و سایر آزادی‌های فردی، قرن نوزدهم قرن مبارزه برای تحقق حقوق سیاسی گروه‌ها و طبقات یا شهروندی سیاسی^۷ بود که در آن مبارزه برای حق رأی برابر و نیز مبارزه برای تشکیل و قانونی شدن نهادهای صنفی و سیاسی مدرن جنبه برجسته ای یافت (برخورداری و جمشیدیان، ۱۳۸۷). سر انجام در قرن بیستم روند تحقق اندیشه های مردم سالاری در قالب تلاش برای برخورداری از حقوق مساوی در زمینه آموزش و پرورش، بهداشت، درمان و سایر مزایای اجتماعی و رفاهی به اساسی ترین نیروی محرکه برای فعالیت‌های عدالت طلبانه تبدیل شد (سپهری، ۱۳۷۶)."

مارشال معتقد است: "شهروندی موقعیتی است که به اعضای جامعه اعطا می‌گردد. همه افرادی که صاحب چنین موقعیتی هستند، ضمن اینکه از حقوقی برخوردار می‌باشند، باید وظایفی را نیز به عهده گیرند. به عبارت دیگر هر موقعیت اعطا شده، حقوق و مسؤولیت هایی را نیز شامل می‌شود (استریجیوس^۸، ۲۰۰۱)."

آموزش شهروندی

نظام آموزش شهروندی در هر کشوری متأثر از مجموعه عوامل فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، فنی و اقتصادی است که هر یک از آنها به نوبه خود در شکل دادن آموزش های شهروندی نقش حیاتی ایفا می‌کنند (آریان پور، ۱۳۸۵).

است. ابتدا خود ایجاد کننده بسیاری از فرآیندها از جمله جهانی شدن بوده است و سپس خود ابزاری برای رشد و استفاده از این فرآیند شده است. از این رو آینده تربیت به طور جدی متأثر از فناوری خواهد بود (قائدی، ۱۳۸۵). تحول و دگرگونی در تکنولوژی اطلاعات و فرآیندهای تولید آن تأثیر مهاجرت های انبوه و تغییرات عظیم اقتصادی، اجتماعی و سیاسی و گسترش محدودیت های دانش بشری نگرش و طرز تلقی جدید و کسب دانش جدیدی را اقتضا می کند (تیان^{۱۵}، ۲۰۰۲). لذا در سال های اخیر مفهوم شهروندی تغییر یافته و از تأکید بر شهروند ملی که اشاره به حقوق و وظایف هر یک از اعضای جامعه دارد به سوی مدل همگانی تر، یعنی عضو جامعه جهانی که مبتنی بر حقوق و وظایف جهانی است سوق یافته است (آدویجانادوتیر^{۱۶}، ۲۰۰۳). از آن جا که روند جهانی شدن موجب گسترش ارتباطات شده و افراد از سراسر دنیا با یکدیگر ارتباط برقرار می کنند و بیشتر در معرض شناخت و ارتباط با سایر افراد جهان قرار می گیرند، تفاهات بین المللی ضرورت می یابد و یادگیری برای با هم زیستن به عنوان یک هدف مهم در آموزش و پرورش در می آید. یادگیری برای با هم زیستن مستلزم یادگیری چگونگی ابراز خویش و برقراری ارتباط به شکلی مؤثر با دیگران است. از این رو شناخت سایر فرهنگ ها و نحوه ارتباط با آن ها ضرورت می یابد و می تواند به عنوان فرصتی در دست آموزش و پرورش قرار گیرد (یونسکو، ۱۳۷۸).

کرومسیویک^{۱۷} نشان می دهد که چگونه انقلاب دیجیتال، امکانات، تنگناها و چالش هایی را برای مدارس و معلمان در جوامع معاصر ایجاد کرده است. امروزه میان سیاست گذاران، محققین، معلمان و مدیران مدارس اتفاق نظر وجود دارد که ICT (سواد دیجیتال و پروژه های) باید به نحو عمیق تری در مؤسسات مورد بررسی قرار گیرد (کرومسیویک، ۲۰۰۶). لنکستر و همکاران (۱۹۹۶) معتقدند: "فناوری اطلاعات فضای محصور تربیت را در معرض سؤال و تردید قرار داده و مفروضات این فضای محدود در باره ثبات و پایداری کلام، متون چاپی و نیز معلم در مقام انتقال دهنده مفاهیم در معرض چالش واقع شده است. جهش چشمگیر و ناگهانی در تکنولوژی به خصوص عملکرد افراد را در طول دهه گذشته به شدت تحت الشعاع قرار داده است. به طور تقریبی می توان گفت که در سال ۲۰۰۱، حدود هفتصد میلیون و در سال ۲۰۰۷ حدود دویلبیون کاربر یعنی معادل یک سوم جمعیت کره زمین از اینترنت استفاده کرده اند. طبق آمار انجمن ملی انگلستان، ۸۲ درصد از کاربران بین سنین ۱۶ تا ۲۴ سال هستند. این امر نشان دهنده آن است که بچه ها با مهارت های آموخته شده قبلی نمی توانند در دنیای آینده موفق و مؤثر باشند. پس چنین تغییراتی در محتوای تعاملات و آموزش و پرورش امروزی تأثیر به سزایی بگذارد (لیچ^{۱۸}، ۲۰۰۱).

آنچه مسلم است، ترویج مفهوم شهروندی موجب شده تا این مفهوم در حوزه های مختلف

در نگرش های معاصر تربیت شهروندی، پنج نگرش وجود دارد (علم الهدی، ۱۳۷۹):
- آموزش اصول دموکراسی و آموزش حقوق و ارزش های دموکراتیک به همه دانش آموزان
- توجه به روش های آموزش شهروندی مانند بحث کلاسی، روش حل مسئله گروهی و تفکر انتقادی
- آموزش حقایق از تاریخ و حکومت هر کشور
- اعتقاد به درگیری مدنی و فعالانه دانش آموزان
- تأکید بر مشارکت اجتماعی و نقش مشارکت های سیاسی در رشد شهروندان

محتوای شهروندی

محتوای شهروندی در بسیاری از کشورهای پیشرفته مانند ژاپن، استرالیا، کانادا و آمریکا، بیشتر از طریق مطالعات اجتماعی و به طور تلفیقی و بین رشته ای همراه با درس تاریخ، جغرافیا، علوم اجتماعی، روان شناسی، جامعه شناسی، مردم شناسی، ادبیات، حسابداری، سیاست، اقتصاد، فلسفه و ... ارائه می شود. برخی مباحث مطرح این درس شامل طرح مباحث و اصطلاحات مربوط و نحوه استفاده کاربردی از برخی از این مفاهیم اساسی و ایده ها و آرمان های ملی است که عمده ترین آن ها عبارتند از:
عدالت اجتماعی، تساوی و برابری بین افراد یک جامعه و جامعه بشری، ادبیات، ریاضیات، حفظ محیط زیست، فناوری اطلاعات (کامپیوتر و اینترنت)، مهارت های لازم برای زندگی فردی و جمعی در میان فرهنگ ها و ملل مختلف جهان (آقازاده، ۱۳۸۵). شهروندان علاوه بر نیاز به ویژگی ها و کیفیت های خاص به منظور مشارکت سیاسی، نیازمند مهارت ها، دانش و نگرش برای مشارکت در امور جامعه و در ارتباط با فرهنگ های گوناگون می باشند. لذا آموزش شهروندی بخش ضروری برنامه درسی به منظور آماده کردن شهروندان در جوامع چند فرهنگی است تا بیاموزند که برای سایر مذاهب و عقاید نیز احترام قایل شوند (ولدویس^{۱۹}، ۲۰۰۵).

انقلاب دیجیتالی

فناوری اطلاعات نقشی دوسویه ایفا کرده

همان گونه که جامعه مدنی از یونان باستان تا قرون حاضر معانی متفاوتی را که گاه متناقض نیز می باشد به خود دیده است تربیت شهروندی نیز همزمان با تحول مفهوم جامعه مدنی معانی مختلف داشته است. به طور کلی فلاسفه تربیتی پس از روسو در پی ارائه الگوهای تربیت شهروندی بوده اند که به پرورش توانمندی های افراد در ارزیابی و مشارکت در بازسازی یا پیشبرد امور سیاسی - اجتماعی منجر شود (علم الهدی، ۱۳۷۹).

وجود شهروندان فرهیخته یکی از شروط عمده فکری دموکراسی است. شهروندان علاوه بر دسترسی به اطلاعات باید نحوه استفاده از این اطلاعات را نیز بدانند و از مهارت های لازم برای برخورد با مسایل عمومی خود برخوردار باشند. بنابراین دستگاه تعلیم و تربیت در فرهیخته ساختن شهروندان نقش اساسی برعهده دارد (جاویدی کلاته جعفر آبادی، ۱۳۸۸). بتی پوتروید اظهار داشته است: "فقدان آموزش شهروندی کافی در مدارس برای زمان های طولانی نقطه تاریکی در زندگی اجتماعی بشر شمرده می شود که پیامدهای ناگواری بر فرآیند دموکراسی به دنبال داشته است" (اوسلر^{۲۰}، ۲۰۰۹). آموزش شهروندی فضایی آموزشی خلق می کند که در آن معلمان و دانش آموزان به طور باز و بدون سانسور در باره هویت ها، برداشت های شخصی و موقعیت های اجتماعی خود به گفتگو می پردازند (پیکت^{۲۱}، ۲۰۰۷).

تربیت شهروندی با عناصر مؤلفه هایی نظیر دانش شهروندی (کواجلی^{۲۲}، ۲۰۰۰ و فتحی، ۲۰۰۱)، مسئولیت پذیری تفکر منطقی، احترام به حقوق فردی، مشارکت سیاسی و اقتصادی، حفظ هویت و فرهنگ ملی، اهتمام در توسعه منابع ملی، تلاش برای خودکفایی، کاربرست دستاوردهای علمی و تکنولوژیکی در حل مسایل جاری (پیتی یانوا و سی ریچ^{۲۳}، ۱۹۹۶). در ارتباط است.

جوامع دموکراتیک در رشد و توسعه مهارت ها، ارزش ها و فضیلت های شهروندی نقش برجسته ای را برای مدارس قایل هستند. برخی از صاحب نظران معتقدند مدارس با حضور معلمان و برنامه درسی به عنوان کانال ارتباطی بنیادی بین تربیت شهروندی و تعلیم و تربیت محسوب می شود (پچیلوو^{۲۴}، ۲۰۰۲). در قرن بیست و یکم دیدگاه اکثر مربیان تعلیم و تربیت بر این باور استوار است که امروز دیگر وظایف مدارس تنها به آماده کردن کودکان و جوانان برای زندگی در جامعه محدود نیست. بلکه هدف اصلی آموزش و پرورش تجربه و تمرین عرصه های مختلف زندگی در مدرسه به عنوان یک جامعه کوچک است که در آن تقویت تفکر انتقادی و اخلاق به جای روحیه همناوی، تقویت همکاری ها، فعالیت ها و تعاملات گروهی به جای رقابت های انفرادی و یادگیری های سطحی و گذرا، تقویت اعتماد به نفس به جای خود پنداره منفی و آموزش یادگیری به جای یاد دادن مورد توجه قرار می گیرد. این رویکرد نشان دهنده اهمیت به سزای آموزش های شهروندی برای اقشار مختلف و به ویژه دانش آموزان است (برخوردار و جمشیدیان، ۱۳۸۷).

رواج یابد و با روند رو به رشد تجارت الکترونیک و لزوم استفاده از سیستم های الکترونیکی برای تجارت، و گذراندن امور زندگی به نحوی آسان تر در بین مردم، مفهوم شهروند الکترونیکی نیز در سطح جهان گسترش یابد. امروز با گسترش منابع دیجیتال^{۱۹} نوع جدیدی از شهرها به نام شهرهای الکترونیک در حال ظهور هستند. مسلمانچنین شهرهایی شهروندانی را با ویژگی‌هایی خاص می طلبد که برای زیستن در جامعه جهانی که در آن فناوری های اطلاعات و ارتباطات نقش اصلی را دارند، مناسب باشند و بتوانند علائق و نیازهای روزمره خود را در چنین فضایی تأمین نمایند. به عبارت دیگر اکنون با چالشی تحت عنوان «شهروند الکترونیک» روبرو هستیم.

مفهوم شهروند الکترونیک^{۲۰}

در دهه آخر قرن بیستم دولت‌های سراسر جهان، دامنه وسیع استفاده از خدمات الکترونیکی را به وسیله فناوری های اطلاعاتی و به خصوص کاربرد مبتنی بر اینترنت را پایه‌گذاری کردند. این پیشرفت‌ها در کشورهای کم توسعه یافته با حرکت آهسته‌تر رخ داده است، اما هنگامی که دولت ها استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات را افزایش می‌دهند، خواسته‌های عموم برای خدمات فعال‌تر و بهتر نیز افزایش می یابد. به واقع یکی از گسترده‌ترین موضوعات درمباحث و پژوهش‌های کنونی دولت الکترونیک و به تبع آن و تربیت و بارآوردن شهروند الکترونیکی است که بتواند به راحتی در دولت الکترونیکی زندگی کند (ساکو^{۲۱}، ۲۰۰۶). برنامه شهروند الکترونیک مبتنی بر طراحی و توسعه برنامه آموزشی و عملی مشخصی است که به عموم افراد جامعه در استفاده از خدمات آنلاین در زندگی روزمره آنها از طریق تسلط بر مهارت‌های کاربرد کامپیوتر کمک می‌کند و شکاف بین افراد جامعه را پر کرده و برای همه آنها فرصت رشد توانایی هایشان را در استفاده از اینترنت به منظور برقراری تعاملات گوناگون در حوزه‌های مختلف فراهم می آورد (مؤسسه آی.سی.دی.ال، ۲۰۰۹). لذا بر اساس استانداردهای تعریف شده شهروند الکترونیک فردی است که از توانایی لازم برای کار با رایانه برخوردار بوده و بتواند از اینترنت در انجام امور زندگی از قبیل برقراری ارتباط با دیگران، خرید و فروش، مبادلات بانکی، مسافرت و تفریح، درمان و کلیه امور دیگر استفاده کند. (بتینلی، ۲۰۰۲). بدین ترتیب شهروند در یک جامعه اطلاعاتی و در متن دنیای گسترده اینترنت به یک شهروند الکترونیک مبدل می‌شود.

ویژگی‌ها و مهارت‌های شهروند الکترونیک

شهروندان به منظور بهبود در انجام وظایف ومسئولیت‌ها در جوامع معاصر، نیازمند سواد رسانه‌ای هستند. ایجاد و ارتقای سواد رسانه‌ای برای کاهش شکاف دیجیتالی^{۲۲} که در اکثر جوامع وجود دارد ضروری است (ولدویس^{۲۳}، ۲۰۰۵). برخی از صاحب نظران آمادگی برای حوادث

غیرمنتظره، توسعه حس مسئولیت‌پذیری درخصوص آینده و نسل‌های آینده، ارتباط برقرار کردن بین اکنون و آینده و توانایی ساختن و شکل دادن آن، توانایی هدایت تغییرات سریع جهانی و توانایی حل مسئله را از خصوصیات شهروند الکترونیک می‌داند. چنین شهروندی برای این که بتواند در عرصه جهانی عمل کند، ابتدا باید شناختی از جهان به دست آورد (لاگوس^{۲۴}، ۲۰۰۲ و داریسون^{۲۵}، ۲۰۰۰).

آزمایشگاه آموزشی منطقه شمالی ایالات متحده آمریکا، مهارت‌های لازم برای شهروندان قرن بیست و یکم را چنین شناسایی کرده است: سواد قرن دیجیتال شامل (سواد عملکردی^{۲۶}، سواد علمی، سواد اطلاعاتی، سواد تکنولوژیک، سواد فرهنگی^{۲۷}، هوشیاری و آگاهی جهانی^{۲۸})، تفکر اختراعی، تفکر در رسیدن به رتبه بالاتر استدلال کامل، ارتباط مؤثر و بهره برداری بالا. شهروندان در جامعه جهانی باید این مهارت‌ها را آموخته باشند تا بتوانند نقش شهروندی خود را ایفا نمایند. یکی از بهترین خصوصیات یک

شهروند الکترونیک فردی است

که توانایی استفاده از خدمات آنلاین

دولت‌ها را در حد مطلوب داشته باشد

و علاوه بر یادگیری نحوه استفاده از

فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات، با

هنجارهای رفتاری آن نیز آشنا شود

شهروند خوب «آگاهی» اوست و از آنجا که روش‌های کسب اطلاعات تحت تأثیر تکنولوژی دائما در حال تغییر است، لذا دانش‌آموزان باید شیوه های جستجوی اطلاعات از کتابخانه‌ها، سایت‌های کامپیوتری و نشریات را یاد بگیرند تا هر روزه بتوانند اطلاعات و آگاهی مورد نیاز خود را کسب کنند (برخورداری و جمشیدیان^{۲۸}، ۱۳۸۷). انجمن کتابخانه آمریکا سواد اطلاعاتی را این گونه تعریف می‌کند: بدانیم اطلاعات چه وقت ضروری‌اند و توانایی جمع آوری، ارزیابی و استفاده کارآمد از آنها را داشته باشیم (روزن^{۲۹}، ۲۰۰۰).

مزایای شهروندی الکترونیک

پیش‌بینی های اولیه نشان می‌دهد استفاده از اینترنت سبب افزایش کارایی می‌گردد، مردم را مولد تر و مثرتر می‌سازد و آنها را قادر می‌نماید تا از طریق استفاده از خدمات آنلاین از ایاب و ذهاب های غیر ضروری اجتناب کنند که حاصل آن استرس کمتر، صرفه‌جویی در وقت و برقراری تماس های جدید می‌باشد. این امر خود موجب ایجاد احساس رضایت و خشنودی افراد می‌گردد و در نتیجه سرمایه اجتماعی عظیمی برای جامعه تولید می‌کند (دیماجیو وهمکاران^{۳۰}، ۲۰۰۱). شهروند الکترونیکی به روز زندگی می‌کند، زیرا قادر است آخرین اطلاعات، اخبار، کالاها و نرم

افزارها را در ظرف چند دقیقه از طریق اینترنت جستجو کرده و بدست آورد. کاهش جدی آلودگی هوا به دلیل کاهش عبور و مرور شهری، افزایش سرعت کارها با استفاده بهینه شهروندان از کل زمان مفید شبانه روز و صرفه‌جویی در انرژی مفید آنها، ارتقای روحیه مثبت به دلیل افزایش سطح رفاه و آسایش همگانی، دستیابی به عدالت اجتماعی همگانی با توزیع عادلانه و یکسان خدمات و اطلاعات، افزایش سرعت توسعه و پیشرفت کشور، ارتقای متوسط سطح فرهنگی و علمی شهروندان، تسهیل استخدام شهروندان به دلیل آگاهی از فرصت‌های موجود شغلی از طریق اینترنت، خدمت رسانی به افرادی که معلولیت جسمی دارند و... از جمله مزایای شهروندی الکترونیکی است (علیخانزاده، ۱۳۸۶).

شهروند الکترونیک و برنامه درسی

بسیاری از کشورهای جهان به دلیل حضور در بازار جهانی و رقابت فزاینده در آن، تأمین نیروی انسانی کار آمد و ماهر را از وظایف نظام آموزشی تلقی نموده و مأموریت نظام آموزش و پرورش را آموزش مهارت‌های زندگی بویژه مهارت‌های حرفه ای می‌دانند تا بدین وسیله نیروی مورد نیاز بازار کار را تأمین کنند (عزیزی، ۱۳۸۵). لذا تغییر محتوا و جهت گیری برنامه‌های درسی از جمله مسایلی است که زمینه ساز اصلاح و تغییر در مبانی درسی و چارچوب برنامه درسی ملی در بسیاری از کشورها شده است. در حال حاضر بسیاری از نظام‌های آموزشی به دنبال ارایه دانش، مهارت‌ها و نگرش‌های مورد نیاز برای آماده‌سازی فراگیران در برخورد با مسایل و چالش‌های زندگی آینده آنان هستند و با استفاده از سیاست های راهبردی گوناگون امکان رشد و گسترش مبانی آموزش مداوم را به عنوان فرآیندی که برنامه‌های درسی، تسهیل‌کننده آن است، دنبال می‌نمایند (اولیوروهیتر، ۱۹۴۴). نظام برنامه‌ریزی درسی باید با توجه به تحولات و تغییرات جدید تکوینی و پیش واکنشی در دوره‌های مشخص، ضمن پیش‌بینی تحولات و تغییرات برنامه درسی تغییرات و اصلاحاتی متناسب با آن تدارک ببیند (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۳). با توجه به رویکرد تحول‌گرا که باور دارد فناوری اطلاعات و ارتباطات، ابزارها و حتی خط‌مشی‌ها و اهداف تعلیم و تربیت را به صورت اساسی تغییر می‌دهد و متحول می‌کند (عطاران، ۱۳۸۳) و تمایل گسترده جهان به استفاده از فناوری‌ها (اودونو^{۳۱}، ۲۰۰۶) و همچنین پیش‌بینی‌های آینده برای حمایت از یاددهی- یادگیری در آموزش که برنامه درسی نیز تحت تأثیر قرار خواهد گرفت از تغییرات در سازمان تعلیم و تربیت است (سیلور، ۱۳۷۸). طرح‌ریزی برنامه آموزش علوم کامپیوتر به دانش‌آموزان وظیفه‌ای چالش برانگیز است. پیچیدگی مواد درسی که بخشی از برنامه درسی است با سرعت حیرت انگیزی در حال افزایش است که ناشی از پیچیدگی و پیشرفت نرم افزارهای کامپیوتری است؛ دانش‌آموزان نیز برای تسلط بر آنها و نه فقط برای کسب مهارت جهت استفاده‌های گوناگون، بلکه به منظور تربیت شهروند آینده

به کتاب‌های درسی باعث می‌شود تا دانش‌آموزان فرصت بررسی موضوعات مختلف و پرورش و توسعه مهارت در تصمیم‌گیری را از دست بدهند. به این ترتیب مدارس در پرورش توانایی دانش‌آموزان در تصمیم‌گیری و حل مسئله نقش مؤثر دارند.

پسای (۱۹۹۹) اظهار می‌دارد: "فواید آموزشی ناشی از استفاده از اینترنت برای دانش‌آموزان بستگی به شرایط و وضع موجود در کلاس دارد. یافته‌ها همچنین با سایر منابع ICT توانایی معلم در ایجاد پیوستگی بین منابع شبکه‌ای نشان داده است معلمانی که علاقمند به استفاده از تکنولوژی شبکه‌ای هستند، مهارت‌های خود را در این زمینه گسترش داده و آن را به مثابه یک وسیله مهم یادگیری، تحقیق و تصمیم‌گیری تلقی می‌کنند. لازم به ذکر است که معلمان نه تنها باید دانش و مهارت خود را در این زمینه به روز نمایند، بلکه در فرآیند یاددهی - یادگیری باید به عنوان یک میانجی عمل کنند (واتسون، ۱۹۹۷ و فاگانو و اسکاوتر، ۱۹۹۹). بدین ترتیب فناوری الکترونیکی امکاناتی را برای نظام تعلیم و تربیت فراهم آورده است که متنوع تر و خود انگیزه‌تر از جریان غالب تعلیم و تربیت معاصر می‌باشد و با انتخاب و کنترل یادگیرنده توأم است. این تعلیم و تربیت خود جهت یاب و هدفگراست و می‌تواند متضمن اهداف و مقاصد پیش رونده باشد، لذا تأکیدش بر تعلیم و تربیتی نیست که هدفش نیل به هدف‌های تحمیل شده از خارج و از پیش تعیین شده باشد (قائدی، ۱۳۸۵).

دانش‌آموزان قرن بیست و یکم عضوهای سازمان یافته‌ای هستند که نیازمند آموزش مهارت‌های سازماندهی گروه‌های رسمی و غیررسمی در راستای رشد درک فناوری و بهره‌گیری از آن در تنظیم خط‌مشی‌ها و سیاست‌های آموزشی می‌باشند. شهروندان آینده نیازمندند که برنامه زندگی خودشان را با خط‌مشی‌های نوگرایانه از یک سو و رعایت اصول ارتقای کیفیت یادگیری، کمک به ایجاد برابری آموزشی و اعتلای اثر بخشی از سوی دیگر هماهنگ نمایند (کرمی پور، ۱۳۸۱).

به طور کلی صحبت در باره مفهوم شهروند الکترونیکی با دو جنبه مشخص و مهم دموکراسی الکترونیکی و دولت الکترونیکی در ارتباط می‌باشد. بر همین اساس در ادامه به تعریف این مفاهیم پرداخته و نقش آن‌ها را در تربیت شهروند الکترونیکی مورد بحث قرار می‌دهیم.

دموکراسی الکترونیکی و دولت الکترونیکی

دموکراسی الکترونیکی به شرکت در یک دولت آنلاین، فعالیت دموکراتیک، استفاده از اینترنت برای تقویت، پیش بردن یک موضوع یا بیان یک عقیده که در واقع مشارکت آنلاین در یک جامعه الکترونیکی است، اشاره دارد (باسوتی و نانوکسی، ۲۰۰۴). دموکراسی الکترونیکی به این معناست که شهروندان نه تنها از تکنولوژی برای کسب اطلاعات در مورد حوادث جاری استفاده می‌کنند، بلکه از آن به عنوان ابزاری برای رأی دادن و شرکت در انتخابات

(جدول شماره ۱) مهارت‌های قرن بیست و یکم برای شهروندان

سواد قرن دیجیتال	
سواد عملکردی	توان رمزگشایی معنی و شرح عقاید در یک سلسله از وسایل ارتباطی (رسانه) که شامل به کارگیری تصاویر گرافیک، ویدئو، نمودارها، نقشه‌ها و... است.
سواد عملی	درک جنبه‌های تئوریک و عملی علم ریاضیات
سواد تکنولوژیک	صلاحیت و رقابت در کاربرد فناوری‌های ارتباطات و اطلاعات
سواد اطلاعاتی	ICT توان یافتن، ارزیابی و به کار بردن اطلاعات از طریق
سواد فرهنگی	فهم ارزش گوناگونی فرهنگ‌ها
آگاهی جهانی	فهم این که چگونه ملت‌ها، بنگاه‌ها و جوامع در سراسر جهان با هم در ارتباطند
تفکر اختراعی	
قابلیت اقتباس	توان اقتباس و مدیریت در یک جهان پیچیده و به هم پیوسته
فراست	میل به دانستن
خلاصیت	توان به کارگیری دیدگاه‌ها برای خلق امور جدید
ریسک پذیری	توان ریسک کردن و در نظر گرفتن احتمالات
تفکر درجه بالاتر	
ارتباط مؤثر	
تیم بندی	توان کار در یک تیم یا گروه
تشریح مساعی و تعامل فردی و اجتماعی	توان تأثیر متقابل و کار مؤثر با دیگران
مسئولیت پذیری	برای مصلحت عام بکارمی برند ICT جوابگو بودن در مقابل روشی که در کاربرد و فراگیری کاربرد
ارتباط متقابل	رقابت و صلاحیت در انتقال، بیان، دستیابی و فهم اطلاعات
بهره‌وری بالا	
توان اولویت بندی	برنامه‌ریزی و مدیریت برنامه‌ها و پروژه‌ها برای کسب نتایج دلخواه جهت کاربرد آنچه در کلاس‌های درس یاد می‌گیرند تا بتوانند در جهان واقعی برای خلق و ایجاد فرآورده‌های مرتبط و با کیفیت به اجرا در آورند.

الکترونیک با قابلیت‌های گسترده ظهور خواهند کرد (برخورداری و جمشیدیان، ۱۳۸۷). پاتریک و هاگ پس از تکمیل تحقیق جامعی روی کتاب‌های درسی دبیرستان در سال ۱۹۷۸ به این نتیجه رسیدند که باید از آموزش کتاب محور پرهیز کرد. آنها معتقد بودند که کتاب‌های بررسی شده تأثیری در افزایش مهارت‌های شناختی یا تصمیم‌گیری و مهارت‌های تفکر انتقادی ندارند. همچنین فاقد پیوستگی مطالب و موضوعات می‌باشند و اطلاعات بیش از حد را در خود جای داده‌اند، بدون این که روی مباحث عمیق در نظریات و رویدادهای مهم تأکیدی داشته باشند. موضوعات جدال برانگیز در کتاب‌ها یا حذف شده یا به گونه‌ای خاص تفسیر و تأویل شده‌اند. این کتاب‌ها روی نقش مهم شهروندی در یک جامعه مردم سالار ناموفق بوده‌اند (کلیو و کینی، ۲۰۰۰)، زیرا در آموزش‌هایی که تنها بر پایه کتاب درسی می‌باشند مطالب ناچیزی پیرامون مردم و اتفاقات جامعه وجود دارد. وابستگی کامل

آموزش داده می‌شوند (کوزمو^{۳۲}، ۲۰۰۶). لذا به منظور تحقق مهارت‌های مورد نیاز تعلیم و تربیت دانش‌آموزان با نگاه جهانی، باید فضای آموزشی به یک محیط دانش‌آموز محور تبدیل شود. فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات مخصوصاً کامپیوتر و اینترنت اگر به طور مناسب بکار روند راه‌های جدید تعلیم و تربیت را فراهم کرده و سبب انتقال تعلیم و تربیت معلم محور به فن تربیت دانش‌آموز محور خواهد شد؛ این امر بدین معنی است که در جامعه اطلاعاتی فعالیت‌ها متنوع و بسیار متفاوت بوده و توسط فراگیران تعیین می‌شود. خط‌مشی‌ها نیز توسط فراگیران تعیین می‌شود، آموزش پربار است و به یافتن راه حل‌های جدید برای مسایل منجر خواهد شد. بنا بر این چنانچه از یکسو آموزش شیوه استفاده از فناوری‌ها مد نظر قرار گیرد و از سوی دیگر دانش‌آموزان برای انجام فعالیت‌های آموزشی خود ملزم به استفاده از فناوری باشند به کارگیری تکنولوژی جدید در جامعه نیز رواج خواهد یافت و شهروندان

هم می‌توانند استفاده کنند (نانوکسی، ۲۰۰۲). وقتی که دموکراسی الکترونیکی افزایش یابد، شهروندان نه تنها می‌توانند بازخوردها را به دست آورند، بلکه می‌توانند از طریق بحث و گفتگو و دیگر روش‌هایی که به صورت طبیعی به تعامل شخصی نیاز دارد، با یکدیگر تعامل برقرار کنند. این ابزارها ممکن است مشارکت شهروندان را در سیاست و آگاهی آنان را از وجود ساخت‌های دموکراتیک یعنی دو مورد التزامی مانند رأی‌گیری الکترونیکی و دخالت الکترونیکی افزایش دهد.

دولت الکترونیک، برنامه‌ای است که ریشه در مبحث مدرن سازی دارد و بی شک به عنوان فرآیندی است که می‌تواند در سطح وسیعی موجب تغییرات شود. دولت الکترونیک فراتر از فن آوری، اینترنت و ارائه خدمات است. شاو (۲۰۰۳) در تعریف دولت الکترونیک می‌گوید: "دولت الکترونیک یعنی قرار دادن شهروندان در قلب هر کاری که انجام می‌دهیم و در مرکز دسترسی به خدمات و امکانات دموکراتیک که پیرامون آنهاست. راهکارهای متعددی وجود دارد که می‌تواند بر پیوند میان دولت الکترونیک و شهروندان الکترونیک تأثیرگذار باشد. ساکو^{۳۶} (۲۰۰۶)، این راهکارها را به شرح زیر بیان می‌کند:

- تسهیل ارائه خدمات به شهروندان
- ارائه دسترسی آسان تر به اطلاعات آنلاین
- افزایش پاسخ گویی دولت به شهروندان از طریق شفاف سازی
- زدودن لایه‌های مدیریت دولتی
- تهیه منابع جهت استفاده بهینه جامعه از آن‌ها
- تسهیل فرآیندهای تجارت دولتی و کاهش

- بوروکراسی
- کاهش فساد اداری که در بسیاری از دولت‌ها وجود دارد
- تعامل مردم با تصمیم سازان به منظور ارتقای گفت‌وگو مردم محور
- توجه تصمیم سازان به نیازها و احتیاجات شهروندان

بطور کلی استراتژی‌هایی که به منظور افزایش مشارکت در جامعه و سیاست‌گذاری به عنوان یک شهروند در عصر الکترونیک بکار می‌رود، رویکردی چندگانه بوده که به مواردی از آنها اشاره می‌گردد (ولدویس، ۲۰۰۵):

- مثل همیشه و در درجه اول آموزش نقش تعیین کننده‌ای به عهده دارد، اما به تنهایی کافی نیست.

- هدایت و راهنمایی در مورد دموکراسی و مشارکت باید از دوره ابتدایی شروع و به صورت پروژه یادگیری مادام‌العمر^{۳۷} ادامه یابد.

جهت آموزش مؤثر شهروندی، وجود فضای دموکراتیک در مدارس و کلاس‌ها ضروری است.

- رفتار سیاستمداران در سطح محلی، ملی و فراملی باید الگویی شایسته برای سایر شهروندان باشد.

- آموزش در خانواده باید استانداردهای روشنی را برای رفتار تعریف کند تا به ایجاد نگرش دموکراتیک کمک کند.

- امکان مشارکت از طریق مشارکت در امور مدرسه، اشتغال، سیاست‌گذاری های محلی و... افزایش یابد.

- سواد رسانه‌ای باید تقویت یابد.

- استانداردهای اجتماعی و اقتصادی زندگی باید افزایش یابد.

- حس اعتماد شهروندان نسبت به سیاست و سیاست گذاران باید دوباره باز گردانده شود.

- تجارب کشورها در خصوص توسعه دولت الکترونیک و شهروند الکترونیک

یکی از ملزومات گسترش فرهنگ شهروندی الکترونیک این است که اطلاعات لازم درباره خدمات مختلف شهری روی شبکه‌های الکترونیک در اختیار آن‌ها قرار داشته باشد.

شهروند الکترونیک در سنگاپور از سوی دولت سنگاپور در جهت فراهم نمودن اطلاعات آنلاین و خدمات معاملاتی، از نمایندگی‌های متعدد دولتی، پنجره جداگانه اینترنت ابداع شده که مدخل ورودی شهروند الکترونیک می‌باشد و علائق و نیازهای مشتریان، اصول ارائه خدمات و سازماندهی برای شهروند الکترونیک را تعیین می‌نماید که آینه نیازهای افراد در سفر زندگی است و شامل مواردی چون هنر و میراث فرهنگی، تجارت، دفاع، امنیت و آسایش خاطر، آموزش، استخدام، خانواده، سلامتی، مسکن، قانون، کتابخانه، سرگرمی، ورزش، حمل و نقل و سفر، می‌باشد (یانگ^{۳۸}، ۲۰۰۴). مفهوم سفر زندگی، مبنی بر فرضیه‌ای است که تمامی شهروندان نیازمند تعامل با دولت در برخی از جنبه‌های زندگی مانند ثبت تولد فرزندان، ثبت نام آن‌ها در مدارس، انتخاب دانشکده‌های صنعتی یا دانشگاه‌ها، جستجوی کار، تأسیس شرکت، پرداخت مالیات و غیره می‌باشند.

شهروند الکترونیک در تایوان

دولت تایوان به عنوان یکی از مهم ترین پروژه‌های دولت الکترونیک مدخل ورودی متمرکزی را در جهت تکمیل تمامی خدمات و اطلاعات دولتی آنلاین تأسیس نمود تا به این صورت شهروندان الکترونیکی متناسب با دولت الکترونیک تربیت کند (چیون و لی^{۳۹}، ۲۰۰۴). این مدخل شامل اطلاعات مختلف از آمارهای مختلف ملی، مقالات سیاسی تا کتاب‌های راهنمای نمایندگی‌ها و به روز کردن فوری اخبار می‌باشد. اطلاعات نیز، هم به زبان انگلیسی و هم چینی در راستای استفاده مخاطبان بین المللی ارائه می‌شود و بالغ بر صد نوع خدمات الکترونیکی را به شهروندان الکترونیکی ارائه می‌دهد.

شهروند الکترونیک در کره جنوبی

در کره جنوبی مرکز خدمات الکترونیک دولت برای شهروندان، مدخلی کامل می‌باشد که شهروندان می‌توانند با دولت از طریق اینترنت تعامل داشته باشند. این سایت امکان دسترسی به حدود چهارصد موضوع متفاوت شهری را فراهم می‌نماید (اسبورن و گاسبرلر^{۴۰}، ۲۰۰۷). این مدخل برای شهروندان امکان دسترسی به خدمات آنلاین با مجوزها، اختیارات و گواهی‌های مختلف، دریافت خدمات اطلاعاتی در زمینه

آگاهی‌های قانونی یا اداری و قوانین مربوط به استفاده از خدمات پرداخت‌های رفاه اجتماعی و استرداد مالیات را فراهم می‌آورد.

شهروند الکترونیک در نروژ

در ۱۵ سال گذشته تمایل به آموزش شهروندی در سراسر جهان افزایش یافته است. ابتکارات ملی مهمی در کشورهای استرالیا (شورای برنامه‌ریزی درسی، ۲۰۰۵)، انگلستان (کلور، ایرلند، کر و لوپز^{۴۱}، ۲۰۰۵) و ایالات متحده آمریکا (موسسه کارنگی نیویورک^{۴۲}، ۲۰۰۳) همراه با پروژه‌های فراملی به وسیله سازمان‌هایی مثل: یونسکو، شورای اروپا و مراکز آموزش شهروندی در هنگ کنگ حمایت شده است (لی، گراس من، کندی^{۴۳}، ۲۰۰۴) که دامنه‌ای از آموزش‌ها و بورس‌ها را همانند توسعه برنامه و سیاست تشویق و ترویج ارائه داده‌اند. فناوری اطلاعات و ارتباطات و سواد دیجیتالی، جایگاه بارزی در برنامه‌ریزی درسی نروژ به خود اختصاص داده و این کشور را در یک موقعیت بین‌المللی قرار داده است. با این حال آیا هیچ تردیدی در آن وجود ندارد و آیا آنها را در خارج از مدرسه نیز هدایت می‌کند؟ و آیا به آن‌ها احساس اعتماد به نفس در ارتباط با رسانه‌های دیجیتالی می‌دهد (نوبل، ۱۹۹۹ و کرامسویک، ۲۰۰۶). نتیجه این که، یادگیری رسمی و غیر رسمی با یکدیگر هم در فضای یادگیری فیزیکی و هم در فضای یادگیری مجازی تلفیق شده‌اند؛ با این وجود معلمان هنوز فاقد سواد دیجیتال لازم جهت مدیریت فناوری اطلاعات و ارتباطات و فضای یادگیری جهت اصلاح و بهبود دانش هستند (ویک و تین سین، ۲۰۰۷). انقلاب دیجیتالی، تغییرات اصلاحی را در جامعه نروژ از اواسط دهه ۱۹۹۰ میلادی آغاز کرده است و سیستم آموزش هم تحت تأثیر این پیشرفت‌ها قرار گرفته است. بر اساس گزارشات تحلیل پهنای باند در سال ۲۰۰۷، حدود ۹۸ درصد از نروژی‌ها قابلیت دسترسی و ارتباط با پهنای باند را دارند. بررسی‌های اخیر در اروپا، نروژ را در بین بالاترین کشورها برحسب مهارت‌های دیجیتال قرار داده است. در مقاطع متوسطه به ازای هر ۱/۷ نفر، یک نفر کامپیوتر شخصی دارد و ۴۱ درصد محصلین روزانه ۵ ساعت را پشت صفحه کامپیوتر یا تلویزیون سپری می‌کنند (واگ، ۲۰۰۷).

موانع موجود در ایجاد شهروند الکترونیک

موانع بالقوه بسیاری وجود دارد که می‌تواند در روند رشد دولت الکترونیک و تربیت شهروندان الکترونیکی اختلال ایجاد نماید. کروبوی (۲۰۰۵) این موانع را به قرار زیر بیان می‌کند:

رهبری و تعهد سیاسی:

تعهد مقامات بالا امری حیاتی در جهت به کار انداختن راه کارهای دولت الکترونیک است. این تعهد باید دسترسی شهروندان را در پی داشته باشد. اکثر برنامه‌های دولت الکترونیک هنگامی با شکست مواجه می‌شود که تصمیم‌گیرندگان درک درستی از اهمیت پروژه ندارند و بنابراین انرژی و

به جامعه آرمانی جهانی به حکم ضرورت های جامعه بشری، لازم است افراد را به گونه ای تربیت کند که بتوانند خدمات حرفه ای خود را هم در جامعه خود و هم در سایر جوامع بر حسب نیازها و اولویت های اقتصادی و صنعتی عرضه کنند و لذا همه ملت ها باید علاوه بر لحاظ کردن مجموعه اهداف و آرمان های اعتقادی و تربیتی خود مبتنی بر اهداف ملی و منطقه ای، هدف های جهانی را نیز به این مجموعه بیفزایند تا به عنوان انسانی فرهیخته و در عین حال شهروندی جهانی برای زندگی فعال و مؤثر، صلاحیت ها و توانمندی های لازم را کسب نمایند.

آنچه مسلم است، این است که در هزاره سوم، بسیار دور از ذهن به نظر می رسد که بتوان با اتکاء به شیوه های گذشته، در صحنه باقی ماند، لذا با توجه به به این امر که مدرسه اولین جایی است که فرد از طریق آن زندگی اجتماعی را برای نخستین بار تجربه می کند، باید توجه ویژه ای به آن مبذول داشت. اکنون لزوم تغییر فعالیت های کلاسی، جو و فضای مدرسه به شدت احساس می شود، در نظام آموزشی رسمی، بحث کتاب های درسی، روش تدریس در کلاس و نحوه ارزشیابی از موضوعات اساسی نظام تعلیم و تربیت است. در کشور ما که در حال رفتن به سمت توسعه است، محتوای کتب آموزشی در حالی بنیان نظام آموزشی ما را تشکیل می دهد که دانش آموزان هرگز مهارت هایی چون: کارگروهی، تفکر نقاد، خلاقیت و اندیشه های نوآورانه را کسب نمی کنند چه رسد به آموزش مهارت های شهروندی الکترونیکی. لذا حداقل تا به امروز نظام آموزشی در ایران، آن طور که انتظار می رفته است، نتوانسته است در انتقال مهارت های اولیه زندگی به دانش آموزان موفق عمل کند و این در حالی است که آموزش رفتار شهروندی یکی از مهمترین آموزش هایی که با توجه به مؤلفه های امروز جهان و عصر ارتباطات بیش از هر آموزش دیگری احساس می شود. نظام آموزشی ما بر اساس محفوظاتی عمل می کند که شاید در زندگی عملی دانش آموزان چندان کاربردی نداشته باشد و این در حالی است که آموزش و پرورش باید دانش آموزان را برای چالش های زندگی در عصر دیجیتال نیز مهیا کند. در نظام آموزشی ما تمرکز در کتاب های درسی، بیشتر بر روی سطح دانش است تا کاربرد در حالی که در مدرسه، فرصت هایی ایجاد نمی شود تا دانش آموزان با استفاده از آن فرصت ها، مهارت های شهروندی خود و اصول زندگی را تمرین کنند. در زمینه مسایل اخلاقی و تربیتی نیز آن چه در کتب درسی بر آن تأکید شده است مفهومی بسیار کلی بوده و مبتنی بر اخلاق شهروندی و اخلاق روابط اجتماعی نمی باشد، بلکه اخلاق به معنای امری متافیزیکی است که با زندگی روزمره دانش آموزان پیوندی منطقی و ملموس ندارد. شاید ریشه بسیاری از مسایل شهروندی در کشور ما، مثلاً عدم رعایت مقررات راهنمایی و رانندگی بی توجهی به حفظ محیط زیست، عدم پرداخت مالیات، پایین بودن نرخ رشد مطالعه، خرید کتاب، ناتوانی در برقراری ارتباطات و تعاملات صحیح اجتماعی، مشکلات خانوادگی، غالب بودن فرهنگ تحمیل

بازار به این تکنولوژی ارتباطی و شبکه اطلاعاتی و وابسته کرده است. پدیده هایی چون دولت الکترونیک، شهر الکترونیک، شهروند الکترونیک، آموزش الکترونیک و... جلوه هایی از این تکنولوژی هستند. اما زندگی در یک شهر الکترونیک و جامعه اطلاعاتی نیازمند شهروندانی اطلاعاتی است. شهروند امروز دیگر یک شهروند معمولی نیست؛ او یک شهروند الکترونیک است با تمام توانایی های لازم برای یک زندگی شبکه ای. شهروند الکترونیکی که زاییده زندگی در جامعه اطلاعاتی و شبکه ای است، دارای این پیام است که انسان ها برای زندگی در یک جامعه اطلاعاتی با چالش ها و چشم اندازهای جدیدی مواجه می شوند. در هر حال دستاوردهای علمی و تکنولوژیکی بشر در قرن بیست و یکم، نیازمند تربیت شهروندی با ویژگی های جدید است. در واقع امروز شناسایی شهروندان جدید و آماده سازی نظام تعلیم و تربیت برای توجه به این فناوری ها در دستور کار بسیاری از جوامع بین المللی قرار دارد. آن چه مهم به نظر می رسد این است که باید اقدامات تربیتی در چنین جامعه ای به طور دقیق مورد توجه نظام آموزشی جوامع قرار گیرد تا شهروند الکترونیک از همان ابتدا بیاموزد که همراه با ورود به عرصه تکنولوژی، باید رفتار متناسب با آن را نیز بیاموزد. شهروند الکترونیک کسی است که با فناوری اطلاعات آشنایی داشته باشد و بتواند از خدمات شهر الکترونیک استفاده کند. موجودیت شهروند الکترونیک به عنوان محور و مرکز مفاهیم فوق قرار می گیرد. مهمترین هدف سازمان و دولت الکترونیک خدمت رسانی مطلوب به شهروندان و کسب رضایت آنان می باشد. این در صورتی است که افراد جامعه به عنوان دریافت کنندگان این خدمات، قابلیت استفاده از آن را داشته باشند. در رویارویی با بسیاری از چالش های بالقوه آینده، سیستم آموزشی به عنوان سرمایه ای ضروری در تلاش برای تحقق اهداف مربوط به توسعه تلقی شده و مهمترین ابزار موجود برای پیشبرد برنامه ها و واقعیت بخشیدن به آرمان های هر ملت محسوب گردیده است. چالش های بزرگ در تمامی ابعاد وسیع جامعه، چشم اندازی از ضرورت نوآوری، احیاء و ابداع را نشان می دهد. اغلب صاحب نظران، معلمان و مربیان با صراحت و شفافیت، اظهار می دارند که برنامه های موفق و مطلوب در نظام تعلیم و تربیت از طریق مشارکت فعال فراگیران و دخالت مستقیم آنان به اجرا گذاشته می شود. بنا بر این آن چه همه بر آن اتفاق نظر دارند، «حضور مخاطب اصلی در صحنه تعلیم و تربیت» است. از طرفی زبان تعلیم و تربیت در دنیای امروز «زبانی جهانی» است، هر چند که مضمون آن بر اساس فرهنگ ها می تواند محلی و بومی باشد.

در قرن جدید، جهان به دستاوردهای تازه ای نایل شده است و تعلیم و تربیت نیز از حیث روش، محتوا و اهداف، شکل دیگری به خود گرفته است. تحول در عرصه آموزش و پرورش به گونه ای است که امروزه ایجاد نظام آموزشی مبتنی بر مشارکت با استفاده از پیشرفته ترین فناوری های اطلاعاتی مورد توجه واقع شده است. نظام های آموزشی به ویژه در عصر جهانی شدن آموزش و پرورش و نیل

نیروی کافی را به آن اختصاص نمی دهند. اکثر ادارات دولتی در پروژه های وارد نمی شوند، مگر این که تعهد کامل از سوی مقامات ارشد وجود داشته باشد.

فرا ساخت

فرا ساختی که در دنیای رو به پیشرفت کنونی عنوان می گردد، فرا ساختی واقعی است. به طور مثال ارتباط پهنای باند، شبکه، پرتال، پایگاه داده ها و غیره. از طرفی اگر به اطلاعات آنلاین دسترسی وجود نداشته باشد، حتی اگر کشوری بهترین سیستم ممکن را داشته باشد، شهروندان آن کمترین استفاده را از آن خواهند برد.

دسترسی به اینترنت

شهروندان باید فرصت کافی برای مشارکت معنادار داشته باشند و در حداقل زمان بتوانند امور خود را انجام دهند. در غیر این صورت سریعاً واکنش نشان می دهند. شهروند نخبه نبر می تواند مانع به حساب آید، زیرا با اینترنت زیاد کار می کند، به نظر سنجی ها پاسخ می دهد و پیشنهاد ارایه می کند. بنابراین کارگری که وقت زیادی ندارد نمی تواند از مزایای دولت الکترونیک به خصوص در مسایل سیاسی بهره ای ببرد.

اعتماد

بدون اعتماد، شهروندان به سراغ پرتال ها نمی روند و به پرسش نامه ها جواب نمی دهند و بنا بر این در دولت الکترونیک شرکت نمی کنند. اگر کسی فکر کند که نظرات به طور جدی مدنظر قرار نمی گیرد و یا این که فکر کند دولت فقط خدمات پیش یا افتاده به آنها ارائه می دهد، انگیزه مشارکت فعال از بین خواهد رفت و در نتیجه دولت باید سرمایه گذاری کلانی برای جلب اعتماد دوباره شهروندان انجام دهد.

منابع مالی

هر پروژه ای که در آن سرمایه گذاری نشده باشد محکوم به شکست و فساد است و پروژه دولت الکترونیک نیز از این امر مستثنی نیست. در واقع مهمترین مسئله این است که قبل از شروع کار باید بودجه کافی اختصاص یابد؛ چرا که ممکن است برآورده نشدن نیازهای شهروندان الکترونیکی در دولت الکترونیک موجبات نارضایتی شهروندان شده و به تبع آن شکست آن پروژه را در پی داشته باشد.

نتیجه گیری

در سه دهه گذشته، کشورهای توسعه یافته و در حال توسعه، با فراز و نشیب های فراوانی در زمینه های سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و آموزشی مواجه شده اند. لذا اگر بپذیریم که ساختار و بنیان زندگی امروز بشر از اساس تغییر کرده است، می توانیم مظاهر این تغییرات را نیز بپذیریم. در اواسط قرن بیستم، جوامع بشری شاهد ظهور پدیده نوین فناوری یعنی اینترنت بوده اند که با تمامی کارکردها و تأثیراتش با قدرت تمام جوامع معاصر را در ابعاد گوناگون از جمله آموزش، ارتباطات، اطلاعات، اقتصاد و

- 33- Watson
- 34- Schacter & Fagan
- 35- Biasiotti & Nannucci
- 36- Mariasacco
- 37- Life long-learning
- 38- Yong
- 39- Cheun & Lee
- 40- Osborn & Gacbler
- 41- Cleaver,Ireland,KERR&Lopes
- 42- Carnegie Corporation of New York
- 43- Lee,Grossman & Kennedy

منابع:

- آریان پور، امیر حسین. (۱۳۸۳). آگ برن و نیم کف، ترجمه و اقتباس زمینه جامعه‌شناسی، چاپ بیستم شهرکتب

- آقازاده، احمد. (۱۳۸۵). تاریخ تحول آموزش و پرورش تطبیقی و بین‌المللی، تهران: چاپ هفتم، نشرافراسیاب

- برخوردار، مهین و جمشیدیان، عبدالرسول. (۱۳۸۷). تربیت شهروندی (با تأکید بر مؤلفه‌ها). اصفهان: جهاد دانشگاهی اصفهان.

- جاویدی کلاته جعفرآبادی، طاهره. (۱۳۸۸). فلسفه تربیتی دمکراتیک: مبانی، اصول و روش‌های آموزش و پرورش.

- جمعی از نویسندگان. (۱۳۸۳). برنامه‌ی درسی در عصر فناوری اطلاعات و ارتباطات. آیتو. تهران.

سپهری، علی. (۱۳۸۶). سه مرحله شهروندی، ایران فردا، شماره ۴.

- سیلور، جی گالن و دیگران. (۱۳۷۸). برنامه‌ریزی درسی برای تدریس و یادگیری بهتر. ترجمه‌ی غلامرضا خوی‌نژاد، به نشر، مشهد.

- فتحی واجارگاه، کوروش و واحد چوکده، سکینه. (۱۳۸۵). شناسایی آسیب‌های تربیت شهروندی در برنامه درسی پنهان نظام آموزش متوسطه نظری از دیدگاه معلمان زن شهر تهران و ارائه راهکارهایی برای بهبود وضعیت آن: فصلنامه علمی- پژوهشی نوآوری‌های آموزشی: ویژه‌نامه نوآوری در تربیت شهروندی شماره ۱۷، سال پنجم.

- قائدی، یحیی. (۱۳۸۵). تربیت شهروند آینده: فصلنامه علمی- پژوهشی نوآوری‌های آموزشی: ویژه‌نامه نوآوری در تربیت شهروندی شماره ۱۷، سال پنجم.

- وازی، پرواز. (۱۹۹۰). آموزش برای آینده. ترجمه مرکز تحقیقات آموزش سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش.

- عزیزی، نعمت‌الله. (۱۳۸۵). در آمدی بر توسعه آموزش عالی در ایران با تأکید بر علوم انسانی. چاپ اول. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

- علم‌الهدی، جمیله. (۱۳۷۹). چشم‌اندازی به تربیت مدنی از دیدگاه اسلام، کتاب اول تربیت اسلامی (مجموعه مقالات).

- عطاران، محمد. (۱۳۸۳). جهانی شدن فناوری اطلاعات و تعلیم و تربیت، مؤسسه توسعه‌ی فناوری آموزشی و مدارس هوشمند.

- علیخانداده، امیر. (۱۳۸۶). شهر، شهرداری و شهروند الکترونیک. مشهد: دانشگاه فردوسی

- کرمی پور، محمد رضا. (۱۳۸۱). آموزش متناسب با عصر اطلاعات. تکنولوژی آموزشی.

- یونسکو، ملبورن، آموزش و پرورش برای قرن ۲۱، گروه مترجمان، تک‌نگاشت.

آماده‌سازی شهروندان برای زندگی در جامعه جهانی الکترونیک، به صورت یک ضرورت تربیتی درآمده است و علاوه بر حوزه آموزش مدرسه‌ای، خانواده و جامعه ملی نیز برای آموزش‌های شهروندی باید فرهنگ‌سازی نمایند. در کشوری مانند کشور ما که جامعه‌ای است متکثر و مملو از گروه‌های گوناگون اجتماعی، فرهنگی زبانی و قومی، تربیت شهروندانی که به حقوق برابر و انسانی تمامی هموطنان خود احترام بگذارند و کرامت انسانی آنان را پاس دارند و نشانه‌ای از تربیت شهروندی جهانی است؛ چرا که وقتی حرمت انسانی و حقوق یک‌یک هموطنان خود را به رسمیت بشناسند، برای مردم کشور‌های دیگر نیز آن را باور خواهند داشت. برای نیل به این هدف، دانش‌آموزان باید با تمامی میراث فرهنگی و هویت دینی، ملی و انسانی خود آشنا شوند. شهروند جهانی در دنیایی که تکنولوژی دیجیتال، همه مرزها را شکسته است، به معنای مشارکت در مناسبات جهانی مبتنی بر دانش و فهم مسایل جهانی، تفاهم و صلح جویی و احترام و منافع متقابل ورزش‌های مربوط به برابری و عدالت در میان جوامع بشری و با بهره‌گیری از مهارت‌های قضاوت آگاهانه و عادلانه در مورد چالش‌های جهانی است.

پی‌نوشت:

- 1- e-citizenship
- 2- HumN Right
- 3- Damon
- 4- Enmark
- 5- Lawson & Scot
- 6- Marshal
- 7- Political Citizenship
- 8- Srijbos
- 9- Osler
- 10- Pykett
- 11- Quigley
- 12- Pitiyanuwat & Siridej
- 13- Ichilov
- 14- Veldhuis
- 15- Tiana
- 16- Adalbgarnodottir
- 17- Krumsvik
- 18- Leach
- 19- Digital Resource
- 20- E- Citizen
- 21- Sacco
- 22-Digital Divide
- 23-Veldhuis
- 24- Lagos
- 25- Drison
- 26-Performance literacy
- 27- Cultural literacy
- 28- Global Knowledge
- 29- Rosen
- 30-DiMaggio
- 31- O'Donoghue
- 32- Cosmo

به جای مفاهیم و گفتگو، عدم انتقاد پذیری و... را باید در این امر جستجو کرد که نظام آموزش و پرورش ما همواره از ملت‌سازی ظرفه رفته و به دنبال تأکید بر مفهوم کلی امت‌سازی، ایرانی بودن را در سایه نهاده است و لذا بر اساس نحوه آموزش ما در مدارس و رسانه‌هاست که با شخصیت‌های ضعیف شهروندی روبرو هستیم. بنا بر این بازنگری در محتوای کتب درسی و باز نویسی آن‌ها با توجه به مفاهیم و اصول مذهبی، فرهنگ بومی و آرمان ملی و مفهوم ملت، ایرانییت و شهروندی، ضرورتی اساسی است. از طرف دیگر رسانه‌ها نیز باید بیش از پیش بر مفاهیم شهروندی و اخلاقی ملی - مذهبی فرهنگ‌سازی نمایند. علاوه بر این باید اذعان داشت که ابزار اولیه آموزش زندگی در یک سیستم شبکه‌ای، رایانه‌ای و اینترنتی می‌باشد. این در حالی است که باید از میزان دسترسی به رایانه و شبکه در مدارس آمار دقیقی به دست آورد. در هر حال علیرغم تمایل یا عدم تمایل در پیوستن به جهان شبکه‌ای، باید این واقعیت را پذیرفت که امروزه ارتباطات، ستون فقرات اطلاعات و ارتباطات سراسری در جهان می‌باشد و اینترنت به عنوان یک سرویس اطلاعاتی عمومی و جهانی است که باید برای تمام اعضای جامعه جهانی قابل دسترسی باشد و به این طریق امکان نوعی تعامل و گفتگوی جهانی را پدیدآورده در آن هر فرد بتواند سخن خود را بیان کند. بر این اساس آموزش و پرورش به عنوان کلید فتح آینده باید انسان‌های فردا را تربیت کند و نسل امروز را برای زندگی در جامعه فردا آماده سازد. در این راستا شناخت الزامات و مقتضیات زندگی فردا توسط برنامه‌ریزان، سیاستگذاران آموزشی مسئولان آموزش و پرورش و معلمان ضرورتی اجتناب‌ناپذیر است. بنابراین با نگاهی تحلیلی بر فرآیند آموزش شهروندی از طریق بررسی سیر تحولات آموزش و پرورش در کشور در مقایسه با کشورهای صاحب تجربه در این خصوص در خواهیم یافت که نظام آموزشی کشور در طول تاریخ با عظمت خود، فاقد یک منظومه فکری و بنیادهای نظری و مبانی فلسفی و اجتماعی روشن برای شکل‌گیری فرآیند آموزش شهروندان مبتنی بر نیازها و مطالبات فرهنگی، اقتصادی و سیاسی جامعه، در گذشته و حال بوده است. آثار منفی این شرایط موجب شده است که نظریه پردازان تربیتی، مربیان و دست‌اندرکاران تعلیم و تربیت کشور نتوانند آرمان‌های تربیتی و مشخصات انسان مطلوب در جامعه ایران را به دقت تعریف کنند و تصویر روشنی از آن ارائه دهند. از طرفی نتوانسته‌اند وسایل آموزشی آن را، چنان مهیا سازند که دانش‌آموز و دانشجو هر چه بیشتر به آن صفات و مهارت‌هایی که جامعه ما به اقتضای زمان و فرهنگ غنی و پربار خود، طالب آن است مجهز شود. به علاوه فقدان اهداف، روش‌های تربیتی، محتوا و برنامه‌های آموزشی متناسب با تحولات مفهوم شهروندی و انتظاراتی که از یک شهروند در سطح ملی و جهانی مورد نظر است، موجب شده تا بتوانیم به این سؤال مهم پاسخ دهیم که جامعه طالب چگونه انسانی است. امروز علاوه بر تربیت شهروند ملی، نیاز به